

Анотація

У статті подано семантичні ряди номенів географічного терміна “яма”, що фіксуються у західноподільському діалектному мовленні на території 8 районів Хмельницької і Тернопільської областей. Зосереджено увагу на деяких фонологічних та акцентуаційних особливостях діалектних лексем. Простежено семантичні переходи окремих лексем на міжговірковому рівні.

Ключові слова: географічний термін, семантичний ряд, лексема, діалектне мовлення, Західне Поділля.

Аннотация

В статье подаются семантические ряды номенов географического термина “яма”, которые зафиксированы в западнотодольской диалектной речи на территории 8 районов Хмельницкой и Тернопольской областей. Сосредоточено внимание на некоторых фонологических и акцентуационных особенностях диалектных лексем. Отслежены семантические переходы отдельных лексем на межговорковом уровне.

Ключевые слова: географический термин, семантический ряд, лексема, диалектный язык, Западное Подолье.

Summary

This article presents semantical lines of nomens of the geographical term “pit”, fixed in Podilya western dialectual speech on the territory of 8 districts of Khmelnytsky and Ternopil regions. The particular phonological and accentual features of the dialectual lexems are paid attention. The semantical transposition of separate lexems on the interdialektual level are traced.

Keywords: geographical term, semantical line, lexem, dialectual speech, Western Podilya.

УДК 811.161.2:81'282.36

Дельюсто М.С.,

кандидат філологічних наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ У СВІТЛІ ТЕКСТУ

Студії з діалектної граматики від К.П. Михальчука [11], І.Г. Верхратського [2; 3; 4], І.А. Панькевича [14], Г.Ф. Шила [16] до сучасних – В.М. Пачевої [15], З.Л. Омельченко [13], К.Д. Глуховцевої [5] та інших засвідчили, що дослідники здебільшого розглядали диференційні граматичні риси окремих говірок чи діалектів стосовно літературного стандарту, застосовували при описі граматичних явищ передусім формальний підхід, а тому створені ними дескриптивні студії не дають повного уявлення про граматичну структуру діалектів. У полі зору переважно перебували група говірок, говір, діалектне порубіжжя, але говірці як окремі діалектній організованій системі не було приділено належної уваги. Для опису граматики використовували різні джерела – відповіді на питання спеціальних програм, записи невеликих текстів говіркового мовлення, етнографічні праці, учнівські твори, що не завжди забезпечувало належну якість отриманих результатів. Тому, як справедливо відзначає П.Ю. Гриценко, сучасна українська діалектологія має бути звернена до тексту як надійного джерела лінгвальної інформації [6; 7; 8].

Таким чином, актуальним став перегляд засад дослідження граматики українських діалектів, перегляд типів джерел мовної інформації про українські говірки та прийомів аналізу діалектної граматики.

Це спонукало вибір об'єктом пропонованого дослідження граматичну систему окремої говірки, а джерелом лінгвальної інформації – корпус значних за обсягом, спеціально записаних діалектних текстів – графічних аналогів фонозаписів переважно монологічного мовлення діалектоносіїв. Останнє уможливило застосування елементів не лише формального, а й функціонального аналізу граматичних явищ, поширеного наразі у студіях з граматики літературної мови К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, О.І. Леути та інших).

Мета статті полягає у тому, щоб в опорі на діалектні тексти обґрунтувати засади нової методики дослідження граматики українських діалектів, розробити її прийоми та перевірити їх на практиці. Цей підхід до аналізу мав би подолати недоліки традиційних граматичних діалектологічних описів та водночас розширити відомості про українські говірки, зокрема про діалектний ландшафт полілінгвального ареалу межиріччя Дністра і Дунаю.

Зазначимо, що ареал межиріччя Дністра і Дунаю – це унікальна лінгвістична лабораторія, де спостерігаємо взаємодію українських говірок з російськими говірками старообрядців, з болгарськими, гагаузькими говірками, де присутні й роми (цигани), албанці, де взаємодія і трансформація говірок урівноважуються тенденціями збереження архаїки і автентичності кожної говірки. Для аналізу обрано один з найбільших осередків, де компактно проживають українці – с. Шевченкове (стара назва Кара-Махмет) Кілійського району Одеської області. Це наддунайська говірка, яку давніше досліджували А.М. Мукан [12], В.П. Дроздовський [9], Т.П. Заворотна [10]; інформацію про неї подано й в загальнонаціональному атласі [1, т. 3, ч.2, н. п. 224].

Дослідження стало спробою показати текстову реалізацію граматичних форм і значень частин мови у діалектному мовленні, з'ясувати їх функціональне навантаження, значущість для граматичної системи говірки.

Виходячи з окреслених завдань, запропоновано такі прийоми дослідження діалектної граматики: по-перше, прийом “діалектної текстографії”, що полягає у використанні як джерела лінгвального матеріалу винятково значних за обсягом діалектних текстів (у статті використано мегатекст довжиною 59 787 слововживань), які становлять невимушені оповіді з мінімальним втручанням експлоратора; корпус текстів уможливорює застосування статистичних методик у дослідженні структурних рівнів говірок, а погляд на текст як результат дискурсу актуалізує його комунікативну природу; по-друге, прийом “інваріантної моделі-матриці”, що використовується для повноти виявлення усіх елементів граматичної системи, запобігання пропускам елементів структури; по-третє, “функціональний підхід”, який передбачає аналіз від значення до форми (а не тільки від форми до значення), актуалізацію у діалектологічних студіях понять *центр і периферія, лакунарність, функціональне навантаження, семантика граматичних категорій*; по-четверте, “статистичне

опрацювання текстів”, яке використовується для встановлення центрального чи периферійного статусу граматичного класу слів (частин мови, лексико-граматичних розрядів та словозмінних класів), їх ієрархії, статусу граматичної форми.

Використання зазначених прийомів аналізу щодо граматичної системи говірки с. Шевченкове дало можливість назвати такі її характеризуючі риси у системі частин мови: активність іменників I відміни, дієслів I дієвідміни; тенденція до незмінюваності числівників; поширеність займенників і часток та використання останніх для заповнення пауз; а також у їх словозміні, формотворенні, словотворенні: поширеність форм з флексією -іў у Р. в. множини іменників I відміни (со¹бак¹іў, п'яниц¹іў), з флексіями -ов'ї, -ев'ї у Д. в. та М. в. іменників II відміни (бат¹ков'ї, по поло¹тен¹ц'ов'ї); творення форм ступенів порівняння прикметників та прислівників за допомогою слів ¹самий, ¹саме (¹сама б'ід¹н'іша, ¹саме ¹хуже); вживання форми Н. в. у позиції Р. в. при відмінюванні кількісних числівників (с чо¹тир'ї ¹году); функціонування неозначених займенників з постфіксом -то (йакий-то) та з префіксом н'е-, кой- (¹н'екотор'ї, ¹кой-йак'ї) за непередставленості неозначених прономінативів з префіксами аби- та де-; регулярність префікса -о та конфікса о-...-о у займенників та відзайменникових прислівників (отуди, отако); відсутність чергувань *д – дж, т – ч, з – ж, с – ш, ст – щ* у дієслівних формах 1 ос. однини II дієвідміни, у дієсловах 1 класу та у пасивних дієприкметниках; наявність усічених форм 3 ос. однини I дієвідміни (гул'а, пу'та); вживання лише аналітичних форм майбутнього часу недоконаного виду (¹буду робити); семантична координація дієслівного присудка у формі множини з підметом, вираженим іменником, що позначає старшого члена родини та сукупність (¹мама були; мо¹лод'аж не¹ слухайуц'а); утворення пасивних дієприкметників від дієслівних основ на -и- за допомогою суфікса -ан – (заг¹руз'аний); розгалужена синонімія прислівників (с¹переду – с¹перед'ї – попе¹ред'ї – упе¹ред – попе¹ред); активність демінутивних відзайменникових прислівників з суфіксами -е¹чки, -е¹чко, -и¹чки, -и¹чко (¹тамечки, ¹тутечки, ¹такечки, о¹туточки); вживання прислівника де й у значенні 'куди' (де ти б'їжиш?); активність прийменника із (іс); поєднання прийменника ¹попид насамперед зі Зн. в. іменника (¹попид в'їкна кал'адуйут'); наявність сполучників іл'ї, но (ноу), йесл'ї... то, зато шо (їду на роботу / іл'ї од-их¹ну л'ажу; йес' ¹дочки / ноу ¹т'їко не¹ живут' коло мене; йесл'ї поул'із у раз'вед¹мку / то йо¹му б'їл'ше дайт' кушат'; а в'їкно закри¹вайу / зато шо йа не¹ чуйу); функціонування кон'юнктива де в позиції сполучників який, котрий, що, як (м'їй хаз'айн / де по¹мер фотокарточка; базар' буу о¹тамо коло / де до вас йїхат'); регулярність сполучника йак у порівняльних конструкціях у функції літ. ніж, мов, немов (у нас ¹мен'че¹ го¹роду йак в вас); вживання запозичених з румунської мови вигуків мей, бре.

Залучення пропонованих прийомів уможливило розширення та корекцію граматичних відомостей про говірку с. Шевченкове як одну з говірок межиріччя Дністра і Дунаю, як-от: іменник, який вживається разом з топонімом, може з ним не узгоджуватися (у ¹город¹м К'їл'її); назви неістот чоловічого роду у формі Зн. в. однини

частіше приймають флексії Р. в. однини (*обмазували причілка*); іменники жіночого роду колишніх -ї- основ в О. в. однини мають флексію -їу (*сол'їу*); у слові *церква* при відмінюванні відновлюється давня -ъв- основа (*у церков'ї*); функціонують форми двоїни типу *дві сестр'ї*; числівник *дві* може поєднуватися з Р. в. множини іменника (*дві д'їчат*); наявне закінчення -ейі у Р. в. прикметників жіночого роду (*двоюр'їдн'ейі*); може відбуватися ствердіння основ у Н. в. множини прикметників (*дурни закони*); у складених порядкових числівниках може відмінюватися не тільки останній, а й інші компоненти (*у тис'ачу дев'яцот сорок второму роц'ї*); чергування *г/ж* у дієслів І дієвідміни у 1 ос. однини можуть бути відсутніми (*могу*); пасивні дієприкметники можуть утворюватися й за допомогою суфікса -он- (*травл'он'ї*); найвищий ступінь порівняння прислівників може творитися поєднанням слова *більше* й синтетичної форми вищого ступеня (*б'їл'ше блудн'їше*); значення вищого ступеня порівняння може виражатися сполучником *йак* (*старше йак ти*); частка *хай* бере участь у творенні аналітичних форм наказового способу; елементами граматичної системи є прийменник *б'їл'а*, частка *май* (рум.), вигук *ади* (*а ти дивись*). Більшість цих виявлених на підставі текстів граматичних явищ сигналізує про міждіалектні зв'язки досліджуваної говірки як типового представника степових говірок межиріччя Дністра і Дунаю із говірками інших ареалів, про що свідчить "Атлас української мови" [1] та інші лінгвогеографічні й дескриптивні праці.

Грамматичну систему говірки с. Шевченкове детермінують **уніфікація** та **функціональна лакунарність**. Ці явища знаходять свій вияв на різних ієрархічних рівнях граматики – у частинах мови, лексико-граматичних розрядах, словозмінних класах, грамемах, у словозміні, формотворенні, словотворенні, морфології тощо.

У словозміні уніфікація виявляється у взаємодії підтипів парадигм за твердістю/м'якістю, типів парадигм у межах частини мови, у взаємодії частин мови, лексико-граматичних розрядів, у спрощенні граматичної системи, у набутті парадигматики, у функціональній взаємодії граем та у варіантності форм.

Стирання диференціації твердого та м'якого різновидів відмінювання властиве іменникам, прикметникам та прикметниковим словам. В іменниках вона діє у бік активізації твердого типу (формальні показники твердого типу діють у м'якому типі): у формах О. в. однини І відміни (*сажойу, земл'ойу*), у формах О. в. (*єрихвечл'ом, дерев'ц'ом, комишом*) та М. в. однини (*на кон'ов'ї*) II відміни. У прикметниках та словозмінних прикметниках стирання диференціації відбувається у протилежному напрямку – активізації м'якого типу відмінювання: у формах Н. в. / Зн. в. (*колхозн'їй, п'їат'їй, отак'їй*) та О. в. (*колхозн'їм шофером*) чоловічого роду однини, Р. в., Д. в., Зн. в. та М. в. множини (*приглашон'їх, багат'їх, ш'їд'їс'ат'їх, т'їх, молод'їм, хрещ'чен'їм, отак'їм*).

Взаємодія між парадигмами реалізується у граматиці іменника, прикметника, займенника та дієслова. Так, І відміна іменників впливає на II і III (*така п'їризе іс'ка, багато медал'їу*), II – на I (*свашечку* – Кл. в.), III (*такий влас'т'*) і IV відміну (*кур'чом* замість *кур'чам*); III – на II (*йакус' кур'їн'*); словозміна субстантивів середнього роду II відміни впливає на іменники чоловічого роду (*шофел'ра* як

мо^р'а), словозміна множинних – на парні іменники I відміни (но^гей як две^рей); незмінюваним у літературній мові іменникам відповідають словозмінні парадигми II відміни (у с^іл'н'і).

Повні форми якісних і відносних прикметників впливають на короткі форми Н. в. однини присвійних (б^ратовий вл'іс'іп'ет замість б^ратів велосипед). Вказівні займенники той, цей уподібнюються у відмінюванні до займенників типу та^кий, йа^кий (тойі, ц'ойі у позиції тієї, цієї).

Дієслова II дієвідміни у 3 ос. однини і множини набувають закінчень дієслів I дієвідміни (при^ходе, бачут'), а дієслова I дієвідміни – закінчень дієслів II (зна^йет', хот'ат'), дієслова архаїчної дієвідміни у 2 ос. однини – флексій дієслів II дієвідміни (по^уй'сиш, да^сиш); дієслова одного класу в межах однієї дієвідміни переходять до дієслів іншого класу (ска^кайут', ма^хайут', лийут').

Результатом взаємодії між типами та підтипами відмінювання є варіантність форм. У іменників це явище властиве формам Кл. в. однини I відміни (ма^мо, с^ваше^чку), формам Н. в. (вчи^тел'і, вчи^тел'а) та Р. в. множини (бол'т'і^й, д'іло^у, ден'Ø) II відміни, Р. в. (но^чей, мисл'і^й) та О. в. однини (ноч'і^йу, п^ут'о^уу, ос'ін'і^йу) III відміни, О. в. множинних іменників (д'іт'аму, л'уд'му). У дієслів варіантність характеризує форми 3 ос. однини теперішнього часу II дієвідміни ненаголошеної парадигми (топ^ут', с^той^іт', по^ложе^ч).

Міжчастиномовна уніфікація стосується відмінювання за прикметниковим типом порядкових числівників, дієприкметників, займенників, ад'єктивних іменників, що підтверджують спільні для всіх них особливості у відмінюванні: варіантність флексій -ому/-ім/-ом – у М. в. однини чоловічого роду (на к'ір'п'ічному за^вод'і; у ш'із^де^чс'ат'ім го^ду; на т'ім м^ест'і), можливість флексії -і^й – у Н. в./Зн. в. чоловічого роду твердої групи, -і^х – у Р. в., Зн. в. та М. в. множини твердої групи та -ім – у Д. в. множини твердої групи (ве^сел'і^х, у ш'ід'іс'ат'і^х, молод'ім, ц'і^х, так'ім); та для деяких з них: можливість флексії -его – у Р. в. чоловічого роду м'якої групи у займенників і прикметників (посл'едн'его, і^нач'его); нестягнені форми Н. в. ж. р. та Н. в. множини у дієприкметників і прикметників (тон^кайа, дво^йур'ідн'і^йі, при^гла^шон:'і^йі).

Уніфікація у лексико-граматичних розрядах відбивається у набутті необчислюваними іменниками обчислюваності (гул'н'і, х'ім'і^йі), дієсловами, що не можуть мати зворотного відповідника, – зворотності (бо^л'і^йемос'а, при^еглу^пачилас').

Функціональна взаємодія відмінкових граем виявляється у межах однієї частини мови та різних частин мови: в іменника граема Н. в. взаємодіє з граемою Кл. в. (ма^мо прийш^ли; д'ад'ко ми зараз прийде^чмо); граема Р. в. – з граемами Н. в. (тан'ц'і не^ч знала), Д. в. (не^ч прот'і^й богов'і; зверх норм'і) та М. в. (у бат'ках); граеми Р. в. та Д. в. взаємодіють і в особового займенника 1 ос. множини (було ден' рож'д'ен'і^йа нам) та 3 ос. однини жіночого роду (ка^жу й'і^йі), а граеми Р. в. та М. в. – й у вказівного займенника жіночого роду та (у тойі мод'і); граема Зн. в. взаємодіє з граемами Н. в. (оштрафу^вали мати), Р. в. (про^сити кох^точки) та М. в. (пос^тавит' на но^гах); граема О. в. – з граемою Зн. в. (й'іздила за ку^сок хл'іба).

Більшість названих прикладів уподібнення можна кваліфікувати як спрощення чи рух до спрощення системи словозміни, що полягає й у відсутності деяких морфологічних явищ, зокрема чергувань: в іменників I відміни у Д. в. та М. в. однини – чергувань *г – з, к – ц* (*ха^з'айк'і, у к'ниг'і*); у дієслів I класу (з суфіксами *-ува-, -уй-*) – чергувань *т – ч* (*не^чре^крут'уйемо*), *д – дж* (*за^город'ували*), *с – ш* (*под^онос'ували*); у дієслова *мог'ти* I дієвідміни у формах 1 ос. однини – чергування *г – ж* (*могу*); у дієслів II дієвідміни у формах 1 ос. однини та при творенні дієприкметників – *д, т, з, с/дж, ч, ж, ш* (*ход'у, ле^д'т'у, воз'у, нос'у; за^город'аний, к'вас'єчний*) та у втраті парадигматики деякими складними та всіма складеними кількісними числівниками.

Набуття парадигматики властиве незмінюваним в інваріантній моделі-матриці іменникам – іншомовного походження (*к'іна*) та абрєвіатурам (*от до^сафа*), що відбиває загальну тенденцію до спрощення словозміни у говірці.

У формотворенні уніфікація пов'язана з імперфективацією (суфікс *-ува-* – найпродуктивніший засіб) та перфективацією (префіксація – найпродуктивніший засіб), поширеністю дієслів з двома префіксами, перший з яких *по-* – (*по^на^тикати, поза^поминати, по^приб'їрати*); утворенням ступенів порівняння прикметників та прислівників за допомогою слів *самий, саме*; регулярному вираженні пасивного стану перехідними дієсловами з постфіксом *-с'а*. У словотворенні уніфікація реалізується у продуктивності суфікса *-о* та конфікса *о-...-о*, префікса *ко-* і в займенників, і у відзайменникових прислівників.

У синтаксисі уніфікація виражається в уподібненні флексій в іменниково-числівникових сполуках (*соро^ками дн'ами; дес'ат' год, сорок ден'* замість *годів, днів*), у вживанні дієслівної зв'язки *було* не тільки для форм однини, а й для форм множини при вираженні давньоминулого часу (*було при^еходили*); у розширенні продуктивності синтаксичних конструкцій *на + Зн. в. іменника, за + Зн. в. іменника* за рахунок *про + Зн. в., для + Зн. в., на + М. в. іменника* чи *О. в. без прийменника*.

Вирівнювання парадигматики реалізується у набутті словами з некомплектними в інваріантній моделі-матриці парадигмами комплектності: утворення протилежних та корелятивних числових форм одинними та множинними іменниками (*т'ранспорт – транспорт'и*), відмінювання незмінюваних іменників (*к'їло – к'їла*), послідовніший характер творення видових протиставлень порівняно з літературною мовою (*прибо^л'їти–прибал'увати*). Натомість парадигматично комплектні в інваріантній моделі-матриці слова у говірці нерідко є функціонально лакунарними, що актуалізує необхідність перевірки їхньої комплектності/некомплектності додатковими прийомами.

Функціональна лакунарність становить особливий маркер діалектної словозміни, та й граматики взагалі. Вона реалізується на рівні частин мови та форм, що стосуються частиномовної класифікації (непредставленість чи недостатня представленість у текстах дієприслівників та активних дієприкметників), на рівні лексико-граматичних розрядів (непредставленість окремих типів вигуків), на рівні словозмінних класів (непредставленість специфічних форм з суфіксами *-ат-*,

-ен- іменників IV відміни), на рівні граем, де урахування співвідношення лакуарності в системі значень і в системі форм дає два її різновиди: перший пов'язаний з наявністю значення граеми, але заміною її форм іншими (Р. в. простих та деяких складних числівників, Кл. в. прикметників); другий різновид лакуарності позначений відсутністю реалізації у мовленні діалектоносіїв наявних у матриці відмінкових значень і відповідних форм (Кл. в. іменників, що не належать до істот, граем непрямих відмінків числових назв *п'ятде^{ул}'с'ам* – *в'іс'імде^{ул}'с'ам*, *дв'іс'т'і* – *дев'яц'от*).

Тексти засвідчили, що в ієрархії частин мови дієслово разом з іменником становлять центр граматичної системи говірки та центр номінативних частин мови; форми давального та місцевого відмінків однини чоловічого та середнього роду другої відміни іменників не мають розрядорозрізнявальної властивості щодо істот/неістот (з одного боку маємо – *товаришч'у*, *начал'ников'і*, *врачов'і*, з іншого – *прав'ит'ел'ствоє'і*, *в'сойашников'і*, і навіть – *по полотен'ц'ов'і*); іменники, що не належать до розряду істот, не реалізують граеми кличного відмінка; кількісні числівники функціонують тільки у поєднанні з іменником з орієнтацією на конкретний предмет (*с'ім клас'іў*, *п'ятнац'ам' короў*), випадків уживання числівників із значенням абстрактного числа не зафіксовано. Спостережені у текстах іменниково-числівникові сполуки не уповажнюють на моделювання повної парадигми числівників, отже вони тяжіють до службових частин мови; порядкові числівники формально поводять себе як прикметники, різниця між ними і прикметниками полягає лише у функціональному навантаженні форм та відчислівниковій похідності перших; дієприкметники тяжіють до прикметників у відмінюванні, однак мають інше функціональне навантаження словозмінних форм, виступають виразниками дієслівної категорії стану, утворюють дієприкметникові звороти.

Методика аналізу текстів доводить, що граматична система говірки є усталеною, резистентною. Її структурні особливості зумовлені не стільки російськомовним впливом, як вважалося раніше, скільки типовими моделями історичного розвитку української мови та самим характером говірки як новожитньої, що постала на ґрунті говірок різного типу, насамперед південно-східного з відчутними елементами південно-західного подільського та буковинського і найменшою мірою поліського. Інтерференція в ареалі межиріччя Дністра і Дунаю спостерігається переважно на лексичному рівні (*вада*, *бужора*, *панушойа*). Водночас, багато рис граматики говірки пов'язано з функціонуванням архаїчних форм, а деякі сформувалися під впливом фонетичних особливостей степових говірок.

Перспективу наступних досліджень бачимо у вивченні на основі апробованої методики у межах державного наукового проекту “Літературні мови та діалекти українського Подунав'я. Мультилінгвальний атлас межиріччя Дністра і Дунаю” морфологічної будови інших говірок ареалу (російських, болгарських, румунських, гагаузьких), в описі фактів граматичної інтерференції та картографуванні інформації говірок в опорі на текстово уґрунтований аналіз їх структур.

Література

1. Атлас української мови : [у 3 т.]. – Т. 1 (Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі) / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 1984. – 498 с. – (391 карта) ; Т. 2 (Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі) / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3 (Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі) / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).
2. Верхратський І. Говір батьоків / І. Верхратський // Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 15. – 306 с.
3. Верхратський І. Про говір галицьких лемків / І. Верхратський // Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1902. – Т. 5. – 190 с.
4. Верхратський І. Про говір долівський / І. Верхратський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Т. 35/36. – Кн. 3/4. – 127 с.
5. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : [монографія] / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.
6. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії / П. Ю. Гриценко // Українські говори Румунії / М. Павлюк, І. Робчук. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – С. I–XVI.
7. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок / П. Ю. Гриценко // Говірки Чорнобильської зони : тексти / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К., 1996. – С. 7–19.
8. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.
9. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132–155.
10. Заворотная Т. П. Лексика украинских придунайских говоров : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 “Языки народов СССР (украинский язык)” / Т. П. Заворотная. – Черновцы, 1968. – 16 с.
11. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины / К. П. Михальчук // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край (Юго-Западный отдел). – Спб., 1877. – Т. 7. – Вып. 2. – С. 453–512.
12. Муқан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови / А. М. Муқан // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 191–199.
13. Омельченко З. Л. Морфологическая структура восточностепных говоров Украины : автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / З. Л. Омельченко. – Ужгород, 1985. – 25, [1] с.
14. Патькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей : звучня і морфологія / І. Патькевич. – Praha : Nákl. Sboru pro Výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1938. – Ч. I. – 546 с.
15. Пачева В. М. Українські говірки Запорізького Надазов'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. М. Пачева. – Запоріжжя, 2002. – 18, [1] с.
16. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів : Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957. – 254 с.

Анотація

Статтю присвячено проблемі дослідження граматики українських діалектів. У ній представлено опис морфологічної системи окремої української говірки на базі розробленої методики її дослідження на підставі свідчень діалектних текстів, проаналізовано функціонування лексико-граматичних розрядів та граматичних категорій частин мови; встановлено центральні та

периферійні морфологічні явища у діалектній системі; виявлено функціональну лакунарність як особливий маркер діалектної словозміни та схарактеризовано її типи.

Ключові слова: говірка, діалектний текст, діалектна текстографія, частина мови, граматична категорія, граматична форма, парадигма, лакунарність.

Аннотація

Статья посвящена проблеме исследования грамматики украинских диалектов. В ней представлена разработанная автором методика изучения грамматической структуры говора на основании сведений диалектных текстов; анализируется функционирование лексико-грамматических разрядов и грамматических категорий частей речи, устанавливаются центральные и периферийные грамматические явления в диалектной системе; выявляется функциональная лакунарность как особый маркер диалектного словоизменения и характеризуются ее типы.

Ключевые слова: говор, диалектный текст, диалектная текстография, часть речи, грамматическая категория, грамматическая форма, парадигма, лакунарность.

Summary

The article deals with a complex description of the morphological system of an individual Ukrainian dialect based on the dialectal texts. An invariant matrix model is devised and employed innovatively for a consistent description of all the parts of speech of the dialect. The author distinguishes central and peripheral morphological phenomena of the dialect system on the basis of frequency of occurrence; analyses lexico-grammatical word classes and grammatical categories of the parts of speech; identifies functional lacunas as specific markers of dialect paradigms and characterizes their types.

Keywords: dialect, dialectal text, dialectal textography, part of speech, grammatical category, grammatical form, paradigm, functional lacunas.

УДК 811.161'2.282.2(477.54/.62)

Демчик І.Л.,
аспірантка,
Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У МОВЛЕННІ ПРЕДСТАВНИКА СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКОЇ ГОВІРКИ (НА МАТЕРІАЛІ С. ШУЛЬГІНКА СТАРОБІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛ.)

Одним із основних джерел збагачення мови є синонімія. Властиві всім функціональним стилям мовлення, синоніми не лише являють собою потенційне багатство мови, але роблять її більш виразною та яскраво образною. Лексичні синоніми – це еквівалентні частково подібні синонімічні одиниці, за допомогою яких відбувається найбільш ефективно вираження додаткових смислових відтінків лексичних понять.

Термін “**синонімія**” виник ще за часів М.Ф. Квінтіліана. Як зауважує В.А. Василенко, “ще давні греки дійшли висновку, що саме в синонімах виражається багатство мови. Римські вчені усвідомили не тільки схожість слів-синонімів, але й різницю між ними” [2, 46].